

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛІТЕТИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 374: 147:373

<https://doi.org/10.37041/2410-4434-2020-15-7>

НАПРЯМИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

Ірина Андрощук,

*доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри технологічної та
професійної освіти і декоративного мистецтва
Хмельницького національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-8054-5574>
e-mail: ivandroshchuk@ukr.net*

Ігор Андрощук,

*доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри технологічної та
професійної освіти і декоративного мистецтва
Хмельницького національного університету
<https://orcid.org/0000-0001-5490-1566>
e-mail: lemen77@ukr.net*

***Анотація.** У статті розглянуто проблему професійної самореалізації вчителів трудового навчання та технологій. Визначено самореалізацію як важливу соціальну потребу людини, прагнення до якомога повнішого виявлення й вияву особистістю своїх здібностей, нахилів, можливостей, що супроводжується її удосконаленням. За результатами аналізу наукових праць було уточнено сутність поняття «професійна самореалізація учителя трудового навчання та*

технологій» як творчий процес розвитку особистості, що передбачає набуття професійного й духовного досвіду під час професійного становлення та вдосконалення, розкриття особистісного творчого потенціалу, здібностей у педагогічній та художньо-технологічній (художній) діяльності. Наголошено, що професійна самореалізація вчителя трудового навчання та технологій є системним процесом, який поєднує урочну й позаурочну діяльність вчителя та передбачає його активну самоосвітню й самовиховну діяльність, котра забезпечує самовдосконалення фахівця. Авторами визначено й схарактеризовано основні напрями професійної самореалізації вчителя трудового навчання та технологій. Зосереджено увагу на тому, що основні напрями самореалізації вчителів трудового навчання та технологій здійснюються в таких видах діяльності вчителя: методичній, науковій, художньо-технічній та художній.

Ключові слова: професійна самореалізація, вчитель трудового навчання та технологій, напрями самореалізації, самоосвіта, самовдосконалення.

Постановка проблеми. У контексті реалізації сучасних вимог до галузі освіти, особливої актуальності набуває проблема професійного становлення й зростання вчителів, зокрема трудового навчання та технологій, що зумовлює необхідність їхньої самореалізації у професійній діяльності. Трудове навчання має могутній потенціал щодо самореалізації вчителя у методичному, науковому й художньо-технічному та художньому видах діяльності. Адже удосконалення освітнього процесу, реалізація інноваційних підходів, технологій та засобів навчання можливі лише за умови реалізації творчого потенціалу, можливостей та здібностей учителів у професійній діяльності. Лише за таких умов вчитель спроможний реалізувати мету освітнього процесу й забезпечити сприятливі умови для гармонійного

формування особистості кожного учня в урочній та позаурочній діяльності.

Таким чином, у контексті сучасних тенденцій розвитку галузі освіти постає необхідність в уточненні сутності поняття «професійна самореалізація вчителів трудового навчання та технологій» та виокремлені основних напрямів професійної самореалізації означеного фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин. У науковому дискурсі на сьогодні простежується значна кількість праць, присвячених розкриттю сутності поняття «самореалізація» загалом і «професійна самореалізація вчителя» зокрема. Зазначимо, що в переважній більшості з них самореалізація розглядається перш за все як психологічна або соціальна проблема. Самореалізація особистості є предметом дослідження багатьох науковців й дослідників, зокрема Р. Ассаджолі, А. Голубчикова, В. Демиденка, О. Економової, С. Максименка, Л. Коростильова, Л. Цирінової та ін. Важливість професійної та творчої самореалізації вчителів зазначали І. Бех, Л. Божович, О. Малихін, Л. Мартиненко, Л. Рибалко, Т. Куценко та ін. Однак поза увагою дослідників залишилася проблема професійної самореалізації вчителів трудового навчання та технологій.

Формулювання мети статті. Метою статті є обґрунтування напрямів професійної самореалізації вчителів трудового навчання та технологій. Зазначену мету було конкретизовано в таких завданнях: 1) за результатами аналізу наукових джерел уточнити сутність поняття «професійна самореалізація вчителів трудового навчання та технологій»; 2) виокремити й схарактеризувати напрями професійної самореалізації вчителів трудового навчання та технологій.

Виклад основного матеріалу. У Великому тлумачному словнику поняття «самореалізація» потрактовується як процес реалізації людиною її творчого потенціалу [2]. Подібний підхід простежується у працях В. Демиденка, який самореалізацію розглядає як своєрідне втілення людиною

творчих можливостей у житті за власної ініціативи [4, с. 32]. Дещо інший підхід спостерігається у працях Р. Ассаджолі, який поняття «самореалізація» використовує для позначення двох видів свідомості: перший реалізується в самоздійсненні, другий – у самоосягненні [1, с. 19-20]. На думку А. Голубчикова, самореалізація є своєрідним механізмом надання предметності формам активності людини через діяльність, спілкування, що досягається за допомогою самоосвіти, самовиховання й самонавчання з врахуванням рівня знань особистості, її вихованості [3]. Необхідно зазначити, що самореалізація багатьма дослідниками розглядається як своєрідний спосіб самовдосконалення. О. Економова самореалізацію визначає як результат і водночас джерело самопізнання. Важливо відмітити, що професійна самореалізація є складовою самореалізації особистості загалом. Про самореалізацію особистості в житті можна стверджувати, зокрема, і за результатами її професійної самореалізації. Успішність професійної самореалізації, на думку дослідниці, залежить від гармонійного поєднання цілей саморозвитку усіх суб'єктів педагогічної взаємодії [5, с. 46]. Отже, в науковій літературі самореалізація особистості розглядається як важлива соціальна потреба людини, прагнення до якомога повнішого виявлення й вияву особистістю своїх здібностей, нахилів, можливостей, що супроводжується її удосконаленням.

Наукову цінність, в контексті нашого дослідження, становить підхід В. Куліша, який професійну самореалізацію розуміє як соціалізований шлях розвитку особистості, поєднаний із здобуттям професійно практичного та духовного досвіду в процесі первинного професійного становлення та вдосконалення, що є невід'ємним атрибутом розкриття і здійснення особистісного професійного потенціалу. Значущою є така професійна діяльність, наголошує дослідник, під час якої особистість творить, твориться і розвивається [6, с. 243]. Л. Рибалко, Т. Куценко професійну самореалізацію вчителя визначають з позиції

акмеологічного підходу як здатність педагога розкривати професійно-педагогічний потенціал у роботі з учнями, у самопідготовці [9, с. 88]. Однак для успішної професійної самореалізації вчителя важливими є наявність потреби у самореалізації. На цьому наголошує О. Економова, визначаючи основним чинником, що спонукає вчителів до самореалізації, опосередковане стимулювання через формування професійної мотивації на мету – досягнення професіоналізму у педагогічній діяльності. Основними засобами самореалізації вчителя дослідниця визначає педагогічну майстерність, педагогічну творчість, професійну культуру. Умовою успішної самореалізації в педагогічній діяльності є організація освітнього процесу на засадах діалогової взаємодії [5, с. 45]. Таким чином, аналіз наукових праць дає змогу самореалізацію вчителів трудового навчання та технологій розглядати як творчий процес розвитку особистості вчителя, який передбачає набуття фахового й духовного досвіду під час професійного становлення та вдосконалення, розкриття особистісного творчого потенціалу, здібностей у методичній, науковій, художньо-технологічній та художній діяльності.

Базуючись на підході О. Малихіна, основними чинниками, що детермінують самореалізацію особистості, визначимо суб'єктивну значущість діяльності та соціальні умови, що сприяють успішній самореалізації [7]. На думку Л. Мартиненко, творча самореалізація майбутнього вчителя відбувається успішно, якщо базується на таких специфічних принципах: науковості освіти і виховання протягом усіх етапів розвитку досвіду; єдності аудиторної і позааудиторної діяльності; професійної спрямованості всієї системи розвитку досвіду майбутнього вчителя; активного взаємозв'язку підрозділів закладу вищої освіти (рад факультетів, кафедр) із громадськими організаціями [8, с. 24]. Усі науковці й дослідники одностайні в думці про те, що самореалізація є видом діяльності, творчості, процесом, який забезпечуватиме професійне й творче зростання

особистості педагога, досягнення його «акме». Це обумовлено етапами, які виокремлюють в професійній самореалізації дослідники (професійне самовизначення, професійний розвиток, професійне становлення). В контексті цього, принцип саморозвитку є визначальним в самореалізації особистості, що актуалізує важливість проблеми самореалізації педагогів. Погоджуємося з точкою зору Л. Рибалко, Т. Куценко, які зазначають, що розвиток особистості вчителя здійснюється безпосередньо під час освітнього процесу [9]. Реалізація завдань трудового навчання передбачає впровадження інноваційних підходів, методик викладання, технологій обробки конструкційних матеріалів, відтак, учитель має безперервно займатися самоосвітньою діяльністю, що сприятиме його розвитку та професійному удосконаленню, а отже створюватиме сприятливі умови для самореалізації.

Зазначимо, що особливості професійної діяльності вчителя трудового навчання передбачають виконання ним не лише викладацької, організаційної, управлінської, методичної, виховної, науково-дослідницької, а й художньо-технічної та художньої діяльності. Кожен із визначених видів діяльності містить потенційні можливості для самореалізації вчителів трудового навчання та технологій. Однак наявність потреби у професійній самореалізації є визначальною умовою для використання цього потенціалу. Зазначимо, що успішність самореалізації вчителя трудового навчання та технологій обумовлена його здатністю до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку й саморефлексії.

Здійснення або втілення у професійній діяльності певного плану, проєкту, ідеї, що сприяє забезпеченню ефективності освітнього процесу, уможлиблює професійну самореалізацію педагога. Наприклад, використання інноваційних методик викладання з метою реалізації індивідуального підходу на уроках трудового навчання, під час виконання художніх або художньо-технічних проєктів. Вчитель має займатися самоосвітньою діяльністю: вивчати й

впроваджувати передовий педагогічний досвід, опанувати нові методики та технології, реалізовувати їх у своїх педагогічній діяльності. Це дає змогу підвищити рівень професійної компетентності педагога й удосконалити його педагогічну майстерність, опанувати нові методики викладання, які можуть бути використанні у його педагогічній діяльності.

Ураховуючи особливості уроків трудового навчання, важливим також є опанування вчителем різних традиційних та сучасних технологій та технік обробки конструкційних матеріалів. Це дасть змогу проєктувати учням один об'єкт праці з використання різнихманітних технологій. Наприклад, розробляючи проєкт великоднього яйця, вчитель може запропонувати реалізувати учням проєкт з використанням різних технік та технологій: писанкарства, різьблення, витравлювання, декупажу, бісероплетіння, канзаші, вишивки та ін. Це дозволить вчителю трудового навчання та технологій не лише організувати й скеровувати проєктно-технологічну діяльність учнів, а й представити велике різноманіття виробів на одну тему проєкту. Як напрям професійної самореалізації розглядаємо також опанування самим вчителем техніки та технологій, виготовлення виробів у тій чи іншій техніці (або техниках) та експонування їх на авторських чи колективних виставках, де будуть представлені роботи як вчителя, так і його учнів.

Зазначимо, що в контексті реалізації завдань трудового навчання позаурочна діяльність наділена великим потенціалом для самореалізації і вчителя трудового навчання, і його учнів. Зокрема це стосується такої її форми як гурткова робота. Організація гуртків здійснюється з врахуванням інтересів вихованців та спрямована на розвиток їхніх здібностей, поглиблення знань й удосконалення умінь, організації дозвілля. Підготовка до таких занять вимагає від учителя трудового навчання володіння принципами організації гурткових занять, методикою їх проведення, сформованості умінь стимулювати вихованців до гурткових

занять, вибирати оптимальні методи й засоби навчання, використовувати інформаційно-комунікаційні технології. Організація і проведення гурткових занять потребують постійної самоосвітньої діяльності: ознайомлення з досягненнями в галузі науки і техніки, цікавими техніками декоративно-прикладного мистецтва та опанування ними – й розглядається нами як один із напрямів професійної самореалізації вчителя трудового навчання та технологій.

У сучасних умовах відсутності належних методичних розробок для уроків трудового навчання та технологій, одним із напрямів професійної самореалізації вбачаємо розроблення навчальних підручників, посібників, зошитів з друкованою основою відповідно до діючої програми. Ця робота тривала й вимагає самоосвітньої діяльності, однак її результати сприятимуть не лише самореалізації вчителя, підвищенню його авторитету серед колег, а й стануть в нагоді іншим педагогам, учням, майбутнім вчителям.

Оскільки програмою з трудового навчання передбачено опанування учнями численної кількості технологій обробки конструкційних матеріалів, то одним із напрямів професійної самореалізації педагогів вважаємо розроблення навчально-методичних комплексів із вивчення конкретної техніки, технології, що містили б альбоми ілюстрацій виробів та орієнтовних об'єктів праці, інструкційні та технологічні карти до виготовлення виробів, правила техніки безпеки, засоби активізації (цікаві факти, кросворди, ребуси, дидактичні комікси та ігри), кейси, кресленики тощо.

Окремим напрямом професійної самореалізації вчителів трудового навчання та технологій є розроблення авторських програм для гурткових занять учнів, слухачів чи вихованців. Зазначимо, що вчителі закладів загальної середньої освіти, зокрема і трудового навчання, працюють, переважно, за навчальними програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки України. Програми для гурткових занять, рекомендовані МОН України, є застарілими і не враховують сучасних тенденцій в освіті, науці, техніці. З метою

залучення більшої чисельності учнів, вихованців чи слухачів, вчитель може розробляти авторську програму гуртка. Це обумовлює необхідність ознайомитися з видами програм, вимогами до їх розроблення, структурою навчальної програми, особливостями розподілу годин на гурткові заняття, вимогами до матеріально-технічного забезпечення тощо. Розроблена авторська програма для гуртка є важливою навчально-методичною документацією, яка може бути презентована на різноманітних педагогічних конкурсах, «Ярмарці педагогічних ідей» тощо.

Необхідно зазначити, що розроблені навчально-методичні комплекси та окремі їх елементи, як і підручники, посібники, зошити з друкованої основою, дають змогу вчителю трудового навчання брати участь у конкурсах методичних розробок, презентувати їх під час атестації та на своєму сайті або у професійному портфоліо. Застосування інноваційних методик заохочує до участі в конкурсах педагогічної майстерності, наприклад «Учитель року». Саме тому одним із основних напрямів професійної самореалізації вважаємо участь учителів у конкурсах педагогічної майстерності.

Окремо визначаємо проведення методичних семінарів, круглих столів. Їх тематика може стосуватися різних методичних аспектів професійної діяльності вчителя трудового навчання та технологій, наприклад, щодо розроблення авторських навчальних програм, посібників, конспектів занять, засобів візуалізації (фреймів, карт пам'яті тощо); засобів контролю навчальних досягнень учнів, оформлення проєктно-технологічної документації. Участь у таких заходах вимагає не лише ретельної методичної підготовки, а й уміння представити результати своєї діяльності, доносити інформацію, взаємодіяти з іншими учасниками. Наявність досвіду використання інноваційних методик навчання та опанування традиційними і сучасними технологіями оброблення конструкційних матеріалів дає змогу виокремити наступний напрям самореалізації –

підготовку й проведення відкритих уроків, майстер-класів, вебінарів для колег-вчителів.

Сьогодні активно проводяться олімпіади з трудового навчання різних рівнів, конкурси учнівських наукових робіт МАН. У контексті цього, наступним напрямом професійної самореалізації вчителів трудового навчання та технологій виокремлюємо керівництво науковою роботою учнів, написанням учнівських наукових робіт на МАН, підготовка учнів до олімпіади. Це потребує наявності науково-дослідницьких умінь у вчителя трудового навчання та технологій, вміння генерувати нові ідеї та їх реалізовувати у практичній діяльності. Участь у таких конкурсах сприяє набуттю досвіду наукової діяльності, дає змогу ознайомитися з напрямами наукової діяльності інших учителів й здійснити самоаналіз результатів своєї педагогічної діяльності з метою її удосконалення.

Ще один важливий напрям самореалізації вчителя трудового навчання вбачаємо в укомплектуванні портфоліо власних методичних розробок та його презентація на «Ярмарці педагогічних ідей», під час атестації, на авторському сайті тощо. Це дасть змогу ознайомити інших педагогів із власними напрацюваннями, представити їх як своєрідний звіт про свою роботу.

Необхідно зазначити, що визначені нами напрями професійного самовдосконалення стосуються перш за все методичної, наукової, науково-технічної та художньої діяльності вчителя трудового навчання та технологій. Однак успішність їх виконання залежить від умінь вчителя здійснювати викладацьку, організаційну, управлінську й виховну роботу. Так як будь-який з визначених напрямів професійної самореалізації інтегрує у собі різні види діяльності учителя трудового навчання та технологій і потребує наявності потреби у самореалізації, прагнення до самовдосконалення, готовності до безперервної самоосвіти й саморозвитку.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, самореалізацію вчителів трудового

навчання та технологій розглядаємо як творчий процес розвитку особистості, який передбачає набуття фахового й духовного досвіду під час професійного становлення та вдосконалення, розкриття особистісного творчого потенціалу, здібностей у педагогічній, художньо-технологічній та художній діяльності. До основних напрямів професійної самореалізації вчителя трудового навчання та технологій відносимо: використання інноваційних методик викладання; керівництво гуртком; розроблення авторських програм для гурткових занять; розроблення навчальних підручників, посібників, зошитів з друкованою основою відповідно до діючих навчальних програм; опанування й впровадження в освітній процес інноваційних технологій обробки конструкційних матеріалів; розроблення навчально-методичного забезпечення до викладання певної технології; проведення авторських виставок або представлення експонатів авторських робіт, виробів декоративно-прикладного мистецтва на виставках; керівництво науковою роботою учнів, зокрема у системі МАН, підготовка учнів до олімпіади; підготовка й проведення відкритих уроків, методичних семінарів, круглих столів, майстер-класів, вебінарів для колег-вчителів; участь у конкурсах педагогічної майстерності «Учитель року», на кращу методичну розробку тощо; оформлення й представлення професійного портфоліо.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні досвіду роботи курсів підвищення кваліфікації вчителів, роботи методичних кабінетів та обґрунтуванні змісту навчальних програм курсів підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання та технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ассаджоли Р. Психосинтез: теория и практика. Москва: REFL-book, 1994. 261 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь ВТФ “Перун”, 2009. 1291 с.

3. Голубчиков А. Я. Самоопределение индивида (социально-философский анализ): дис. ... д-ра филос. наук: спец. 09.00.13. Екатеринбург, 1993. 328 с.

4. Демиденко В. К. Самореалізація: сутність, становлення, розвиток. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 2 (43). С. 31–36.

5. Економова О. С. Професійна самореалізація особистості в межах фахової музично-педагогічної підготовки. *Педагогічні науки: зб. наук. пр. Вип. 120*. 2014. С. 40–50.

6. Куліш В. І. Професійна самореалізація особистості як психологічна проблема. *Проблеми сучасної психології*. Вип. 5. 2009. С. 235–245.

7. Малихін О. В. Самореалізація майбутнього вчителя через систему організації самостійної навчальної діяльності як засіб формування його акмеологічності. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. 2014. С. 291–300.

8. Мартиненко Л. В. Творча самореалізація вчителя як результат розвитку його естетичного досвіду. *«Інтернаука»: Международный научный журнал*. 2018. № 1(41). 1 т. С. 21–24.

9. Рибалко Л. С., Черновол-Ткаченко Р. І., Куценко Т. В. Акмеологічні засади професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів: колективна монографія. Харків: Вид. група «Основа», 2017. 128 с.

REFERENCES

1. Assadzholly, R., 1994. *Psychosynteze: teoriya u praktyka* [Psychosynthesis: theory and practice]. Moskva: REFL-book.

2. Busel, V.T. ed, 2009. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy [The Big explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Irpin VTF “Perun”.

3. Golubchikov, A. Ya., 1993. Samoopredelenye yndyvya (sotsialno-fylosofskiy analiz) [Self-determination of the individual (socio-philosophical analysis)]: dys. ... d-ra fylos. nauk: specz. 09.00.13. Ekaterynburg.

4. Demydenko, V.K., 2004. Samorealizaciya: sutnist, stanovlennya, rozvytok [Self-realization: essence, formation, development]. *Pedagogika i psixologiya* [Pedagogy and psychology]. no. 2 (43). pp. 31–36.

5. Ekonomova, O.S., 2014. Profesijna samorealizaciya osobystosti v mezhax faxovoyi muzychno-pedagogichnoyi pidgotovky [Professional self-realization of the person within the borders of professional musical and pedagogical training]. *Pedagogichni nauky: zb. nauk. pr.* issue 120. pp. 40–50.

6. Kulish, V.I., 2009. Profesijna samorealizaciya osobystosti yak psixologichna problema [Professional self-realization of personality as a psychological problem]. *Problemy suchasnoyi psixologiyi* [Problems of modern psychology]. issue 5. pp. 235–245.

7. Malyxin, O.V., 2014. Samorealizaciya majbutnogo vchytelya cherez systemu organizaciyi samostijnoyi navchal'noyi diyal'nosti yak zasib formuvannya jogo akmeologichnosti [Self-realization of the future teacher through the system of organization of independent educational activity as a means of formation of his acmeology]. *Materialy 4 th Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi.* pp. 291–300.

8. Martynenko, L.V., 2018. Tvorchya samorealizaciya vchytelya yak rezultat rozvytku jogo estetychnogo dosvidu [Creative self-realization of the teacher as a result of development of his aesthetic experience]. *Ynternauka* [Interscience]: *Mezhdunarodnyi nauchnyi zhurnal.* no. 1(41). 1 vol., pp. 21–24.

9. Rybalko, L.S., Chernovol-Tkachenko, R.I. and Kucenko, T.V., 2017. Akmeologichni zasady profesiinoyi samorealizaciyi vchyteliv u systemi metodychnoyi roboty zagalnoosvitnix navchalnyx zakladiv [Acmeological principles of professional

self-realization of teachers in the system of methodical work at institutions of secondary education]: kolektyvna monografiya. Xarkiv: Vyd. grupa «Osnova».

Androshchuk Iryna, Androshchuk Ihor

AREAS OF PROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF HANDICRAFT AND TECHNOLOGY TEACHERS

***Abstract.** The paper deals with the problem of professional self-realization of handicraft and technology teachers. Self-realization is viewed as an important social need of the individual, as his or her desire to fully identify and express his or her abilities, inclinations, capabilities, accompanied by his or her improvement. An analysis of scientific works helps to specify the concept of “professional self-realization of handicraft and technology teachers” as a creative process of personal development, which involves the acquisition of professional and spiritual experience during professional development and improvement, the disclosure of personal creative potential, as well as the abilities needed for pedagogical and artistic-and-technological, artistic activities. The paper shows that professional self-realization of handicraft and technology teachers is a systemic process that combines the teacher’s classroom and extracurricular activities and involves his or her active self-study and self-education, which thus ensures self-improvement of the specialist. The authors define and describe the main areas of professional self-realization of handicraft and technology teachers. They indicate that these areas are related to methodical, scientific, artistic-and-technological or artistic activities of the teacher.*

***Key words:** professional self-realization, handicraft and technology teachers, areas of self-realization, self-study, self-improvement.*